

Bart Verheijen, *Nederland onder Napoleon. Partijstrijd en natievorming 1801-1813* (Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2017, 432 pp., ISBN 978 94 6004 3017).

Lang vormde de Napoleontische of ‘Franse’ tijd een *terra incognita* van de Nederlandse geschiedschrijving. Dankzij het belangrijke onderzoek van onder meer Johan Joor, Annie Jourdan, Martijn van der Burg en Wilfried Uitterhoeve is dit niet meer het geval. Veel clichés, zoals het beeld van een bevolking die zich passief onderwierp aan de Franse ‘bezetter’ of slaafs de Franse instellingen kopieerde, zijn definitief gesneuveld door grondig archief- en literatuuronderzoek. Duidelijk is geworden hoe cruciaal het eerste decennium van de negentiende eeuw in veel opzichten is geweest voor de Nederlandse en Europese geschiedenis. De helder en goed geschreven dissertatie van Bart Verheijen, deel van het grotere onderzoeksproject ‘Proud to be Dutch. The role of war and propaganda literature in the shaping of an early modern Dutch identity, 1648-1815’ over verzetsliteratuur en nationale identiteit onder leiding van neerlandica Lotte Jensen, vormt hier een belangrijke bijdrage aan.

In het eerste – en in mijn ogen meest vernieuwende – deel van het boek, analyseert Verheijen de ontwikkeling van de publieke opinie tijdens het staatsbewind (1801-1805), een regime dat ten onrechte weinig aandacht heeft gekregen in de literatuur. Hij laat overtuigend de doorwerking, maar ook herformulering van oudere partijpolitieke posities zien in de postrevolutionaire jaren. Verheijen corrigeert hiermee het idee dat de partijstrijd na 1800 opging in een gedepolariseerd nationaal vertoog. Zoals elders in Europa, leidde de verwerking van de (radicale fase van) de revolutie tot een boeiende politieke literatuur. Net als de Groningse historica Laurien Hansma in haar boek *Oranje driften* (2019) plaatst Verheijen de ontwikkeling van het orangistisch contrarevolutionair gedachtengoed op de voorgrond, zoals nooit eerder gedaan is voor de Nederlandse casus. Deze contrarevolutionaire publicisten varieerden van verdedigers van de oude republikeinse orde tot hervormingsconservatieven, zoals van Gijsbert Karel van Hogendorp. Verheijen bespreekt uitgebreid relatief onbekende auteurs als Severijn Andries Walsteen, Johannes le Francq van Berkhey, Philippus Verbrugge en Cornelis van der Aa.

Tegenover dit veelstemmig orangisme stonden publicisten zoals Bernardus Bosch, Johan Valckenaer, Simon Wiselius en Pieter Vreede die juist het revolutionaire republikanisme en de erfenis van het radicale bewind van 1798 verdedigden. Dit politiek-filosofische materiaal is heel belangwekkend en Verheijen, opgeleid als politiek filosoof en historicus, had hier nog veel meer mee kunnen doen. Hij had uitgebreider in kunnen gaan op,

bijvoorbeeld, de vraag welke rol de publieke opinie onder het staatsbewind speelde in de langere termijn ontwikkeling van vroegliberale en conservatieve ideologieën in de Nederlandse context. Hierbij had hij vruchtbaar kunnen aansluiten bij het werk van Andrew Jainchill over Frankrijk, maar ook bij dat van Wyger Velema, Joris Oddens, Mart Rutjes en René Koekkoek voor de Nederlandse casus.

Zowel contrarevolutionaire orangisten als de ‘ware’ republikeinen keerden zich tegen het staatsbewind. Dit staatsbewind legitimeerde zichzelf als het juiste midden tussen de uitwassen van enerzijds de radicale revolutie maar anderzijds ook het herstel van een Oranje-stadhouder. ‘Gematigdheid’ en bedaardheid waren het credo van pro-staatsgezinde publicisten als Jean Henri Appellius en Augustijn Besier. Deze ‘gematigden’ hadden aanvankelijk de wind in de rug als gevolg van het verzoenende klimaat dat volgde uit de Europese Vrede van Amiens van 1802. Het is interessant om te lezen hoe dit beroep op gematigdheid en verzoening na 1805 steeds meer samenging met een in toenemende mate gecentraliseerd en zelfs autoritair bestuur, ook een thema dat Verheijen meer had kunnen uitdiepen. Verheijens conclusie, overeenkomend met die van Howard Brown voor Frankrijk, dat de nadruk op veiligheid en censuur ook al in de jaren voor het bestuur van Lodewijk Napoleon en de Inlijving, werd ingezet, is belangwekkend, maar had nog sterker aangezet en uitgewerkt kunnen worden. Ook gaat hij vreemd genoeg niet op de vraag in hoeverre het Restauratiebewind na 1813 voort kon bouwen op de ideologische erfenis van het ‘juiste midden’ van het gematigde staatsbewind.

Het tweede en het derde deel behandelen de periode van het Koninkrijk Holland en de Inlijving aan de hand van enkele kernjaren en kantelpunten. Deze hoofdstukken hebben een ander karakter dan het eerste deel. Als gevolg van de geleidelijke toenemende censuur – in dit opzicht was Lodewijk Napoleon niet zo heel verschillend van zijn broer – nam het aantal publicaties gestaag af. Hoewel de meeste voormalige republikeinen en orangisten zich achter de koning schaalden, bleven er nog steeds oppositionele geluiden komen uit republikeinse en orangistische hoek. Verheijen laat deze onbekende oppositionele geluiden, zowel republikeinen als orangisten, aan het woord.

Hoewel Napoleon zelf een hekel had aan het woord ‘censuur’ en de werken van schrijvers zei te bewonderen, betekende de Inlijving bij Frankrijk grotendeels het einde van de vrije Nederlandse publieke opinie. Dankzij het uitgebreide en door Parijs aangestuurde stelsel van censuur nam het aantal publicaties sterk af. Er werden in de inlijvingsjaren vooral ongepubliceerde vlugschriften geschreven, die voornamelijk overleefden in de archieven van de politie en justitie. Belangwekkend is de conclusie dat de verschillende takken van het Napoleontische bestuur, in Nederland en in Parijs, elkaar tegenwerkten en verschillende niveaus van strengheid voorstonden. Ook grotendeels nieuw in deze periode was de surveillance en beoordeling

van grote aantallen personen op grond van politieke betrouwbaarheid, waardoor de Hollandse departementen volgens tijdgenoten in een ware politiesamenleving veranderde.

Veel van het verzet tegen het in toenemende mate repressieve Napoleontische bestuur was Oranjegekleurd. In navolging van andere historici, concludeert Verheijen dat zich in de Napoleontische tijd een nieuw type nationaal orangisme ontwikkelde dat de ideologische legitimatie vormde voor de Oranjerestauratie in 1813, nu als nationale monarchie. Hij neemt, in navolging van Jensen, hier stelling tegen die historici die het Orangisme als een uitgevonden traditie beschouwen van de omwenteling in het najaar 1813. Ook constateert hij een gelaagd orangisme, waarbij oudere vormen van Orangistische partijdigheid bleven bestaan.

Uiteraard zijn er punten van kritiek te noemen op dit mooie boek. Allereerst is het jammer dat het onderzoek zo duidelijk toewerkt naar '1813' als logisch eindpunt van de Napoleontische periode en het nationale kader zo vanzelfsprekend is. Het Europese maar ook het regionale en lokale perspectief komen onvoldoende aan bod, en ook de alternatieve uitkomsten voor de nationale Oranjemonarchie van 1813 blijven onderbelicht. Verder is opmerkelijk dat het begrip 'publieke opinie', dat centraal staat in dit werk, eigenlijk geheel niet (theoretisch) uitgewerkt wordt en er niet wordt aangehaakt bij de enorme en nog steeds groeiende literatuur op dit gebied. Juist de uitzonderlijke situatie van een Nederlandse publieke opinie die zich ontwikkelde onder een autoritair en repressief regime had op een meer abstract niveau behandeld kunnen worden. Tenslotte had Verheijen duidelijker kunnen aangeven waarin zijn conclusies verschillen van de oudere literatuur, en dat doen ze zeker. Dit geldt in het bijzonder met betrekking tot de doorwerking van de partijstrijd en het republikeinse maar ook het contrarevolutionaire politieke denken na 1800. Verheijen laat zich in dit werk vooral als historicus zien, maar in toekomstige werken zou hij zijn politiek-filosofische interesses wat mij betreft meer kunnen verzoenen met zijn talenten als historische onderzoeker.

Matthijs Lok, Universiteit van Amsterdam